

УДК [908:930.2]+78.07:»XX»

DOI 10.31654/2520-6966-2021-15i-105-134-150

Бугаєва О. В.

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу теорії та методики біобібліографії
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7945-4405>
Olena14757@gmail.com

Музичні осередки Чернігово-Сіверського краю: імена, події, творчі колективи, репертуар (до 100-річчя Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича)

Дослідження музичних осередків Чернігово-Сіверського краю в контексті діяльності провідної музично-громадської організації доби Українського відродження – Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича (1921–1931) – відкриває широкі можливості для наукового пошуку наукових сюжетів незнаних до сьогодні сторінок історії музичної культури України ХХ сторіччя. Хоча виникнення музичних осередків у зазначений період обумовлювалося певною історичною подією й активізувалося на цих землях після трагічної звістки про загибель славетного композитора Миколи Леонтовича, розпочався цей процес завдого до отримання ними юридичного статусу члена Товариства у складі Чернігівської і Прилуцької філій. Організація філій навколо Товариства Леонтовича було пов'язано з тогочасним рівнем музичної культури республіки і ставило за мету організацію процесу єднання українського народу навколо ідеї національного відродження. На долю всіх членів Товариства Леонтовича (не тільки Прилуцької та Чернігівської філій) випала відповідальна місія бути першопрохідцями і реформаторами музичної справи у містах і селах, що в часи становлення нового радянського мистецтва виявилось завданням найважливішим і найскладнішим. Завдяки консолідованій, відповідальній і злагожденій праці кожного члена МТЛ, на початок 1927 року у складі МТЛ по всій території України було відкрито, зареєстровано і діяло 69 філій та музичних осередків, що налічували близько 930 членів і 1013 музичних організацій з числа професійних музикантів і аматорів, котрі виступали у складі шкільних та студентських, селянських й робітничих хорів і ансамблів, камерних, духових, народних оркестрів тощо. Історія діяльності Товариства виявилася своєрідним викликом долі і свідомим покладанням на олтар будівництва музичної культури радянської України найкращих людських здібностей, знань і сил, що стала неперевершеним прикладом громадянського служіння своєму народові. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, збережена у

Фонді № 50 Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, була і є унікальним документом української історії, що назажди залишиться для нащадків ексклюзивним інформаційним джерелом дослідження вітчизняного минулого України у багатьох сферах науки, мистецтва і культури як духовна пам'ятка нашої країни.

Ключові слова: Музичне товариство імені Леонтовича, музичні осередки, Чернігівська філія, Прилуцька філія, Чернігово-Сіверщина.

Перше двадцятиріччя XXI ст. в Україні характеризується зломом традиційних стереотипів мислення та встановленням нових ментальних і філософських концептів дослідження історії розвитку музичного мистецтва з позицій його макрокосму як цілісного багатфакторного явища. Закономірно, що кожна доба формує своє розуміння історії. Наш час змінив саму систему аксіологічних орієнтирів не тільки в оцінці музично-культурних явищ і процесів, але й у ставленні до особи музиканта як дієвого і «реального» персонажа історії, розумінні його пріоритетної ролі у формуванні того мистецького середовища, до якого він належить і безпосередньо створює. Звернення сьогодні до теми Чернігівської філії Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича (далі – МТЛ) є тому підтвердженням.

Музичні осередки Чернігово-Сіверщини на початку 20-х рр. XX ст., нестримне заснування яких було пов'язано з добою українського Відродження, виявилися не просто мистецькою окрасою краю – в них віддзеркалились найхарактерніші ознаки і риси благословенного і водночас трагічного періоду в історії нашої країни. Складні відносини інтелігенції і влади стали важливою проблемою у розв'язанні тих суперечностей, що на тривалий час визначили систему організації її культурно-мистецького життя. Попри все цей час «виявився плідним в утвердженні нових, різноманітних форм реалізації національної самосвідомості [...], вивіши на арену [історії] новий *соціалізований тип митця*. Піднесення ролі особистості як носія знань і конструктивних завдань у науці, художній творчості, суспільному житті спонукало творчу еліту до вироблення нових форм соціального співіснування, а саме – консолідації особистостей у громадській організації, мистецькі товариства і професійні спілки. Серед них – *Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (МТЛ)* – одна з провідних музично-громадських організацій України XX сторіччя, надбання якої стали пам'яткою національної духовної культури» [7, с. 8].

На жаль, сторінка історії музичних осередків, що діяли у складі Чернігівської філії МТЛ, є на сьогодні незаслужено малодосліджуваною і недостатньо знаною на загал не лише широкої аудиторії

читачів, але й фахових музикантів. Проте, навіть з урахуванням існуючих прогалин, для теперішнього покоління дослідників виявляється недостатнім простого, «лінійного», висвітлення невідомих раніше фактів музичного життя її осередків, колективів або окремих представників: сучасна музикознавча наука сповідує ідею *відновлення / збереження історичної пам'яті* як характеристичної ознаки вітчизняної гуманітарної культури нашої епохи. Саме на тлі таких підходів пропонується розгляд запропонованої теми.

Метою даного дослідження було створення цілісного уявлення про музичні осередки Чернігівської філії і Прилуцької філії МТЛ з урахуванням непростих історичних та ідеологічних реалій, в яких угруповання формувалося і діяло; презентація оригінального і водночас багате в чому типового образу даного угруповання серед інших музично-громадських тогочасних організацій; популяризація внеску і досвіду багаточисельного представництва славетних – знаних і безіменних, професіоналів і любителів – музикантів, освітян, виконавців, організаторів названого осередку для можливості подальшого різноаспектного студювання окресленої теми в українському соціумі.

Музична культура Чернігово-Сіверського краю є винятково цікавим об'єктом досліджень для фахівців різних сфер музичного знання, що містить у собі необмежені перспективи проведення наукових розвідок у різноманітних гуманітарних форматах. Доволі широко вона сьогодні представлена на сторінках сучасних монографічних розвідок, дисертаційних досліджень, науково-періодичних і популярних видань країни. Склалася і нині плідно працює плеяда знаних фахівців, котрі присвятили себе вивченню як окремих аспектів розвитку музичного життя Чернігівщини в галузі освітньої, виконавської, хорової, просвітницької діяльності, так і підготовці ґрунтовних монографічних досліджень загального плану, що, безсумнівно, є вагомим здобутком нашого сторіччя. В першу чергу, необхідно згадати таких авторів (та їх вибрані праці) – Олега Васюту [8], Олену Кавунник [10], Тетяну Ляшенко [14].

Не можна не погодитись з професором Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка О. Васютою, якому належить формулювання, котре можна вважати основоположним в системі сучасних ідейних підходів щодо розуміння музичного феномену Чернігівщини: «Історична значущість культурного ареалу Чернігово-Сіверського краю та його роль у формуванні цілісної картини духовної культури українського народу наголошують об'єктивну необхідність дослідження у повному сенсі паралельних

річниця єдиного процесу музичної культури України на різних історичних етапах. Чернігово-Сіверщина тривалий час зберігає національну ментальність власної духовної культури та впродовж тисячоліть плекає її незнищене багатство ...» [9, с. 20–21].

Знаковим постатям краю присвячено значну частину наукових досліджень, проведених під кутом музичної персоналістики культури Чернігово-Сіверщини званою в Україні музикознавицею Валентиною Кузик. Передусім це праці, пов'язані з біографічними віхами і мистецькою долею великого українця – композитора та педагога Левка Миколайовича Ревуцького, ім'ям якого заслужено названо Чернігівське музичне училище [11, 13] та діяльністю Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, творчі шляхи якого виявилися з ним доленосно переплетеними. Місія першовідкривача для України цієї славетної музично-громадської організації належала В. Кузик, яка стала автором ґрунтовних наукових розвідок, публіцистичних праць, чисельних медіа-інтерв'ю. Серед іншого, на підставі документів архіву МТЛ, в яких йдеться про «соціальне замовлення», внаслідок оголошення МТЛ 1926 року «Всеукраїнського конкурсу до 10-х роковин Жовтня», авторці вдалося реставрувати майже покрокову історію написання Л. Ревуцьким Симфонії № 2 *E-Dur*, що стала етапним не тільки для митця, але й першим національним твором у жанрі симфонічної музики в Україні [12, с. 211].

Діяльність музичних осередків Чернігівщини як унікальне культурне явище краю у вимірі музичної історії України 20-х рр. ХХ ст. раніше практично не вивчалось. Уперше в узагальненому вигляді дану тему було представлено в монографії авторки цього дослідження «Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича» [7], в якому надано документальні свідчення створення та розвитку у цей час музичних осередків Чернігівщини у складі філії МТЛ. Аналіз матеріалу з позицій музичного краєзнавства відкрило можливості для рельєфного відображення процесів організації музичного життя в малих містах і населених пунктах Чернігово-Сіверщини, соціокультурних місцевостях (соціолокунах), у сукупності видів і форм його практичної реалізації; висвітлити вагомість кожної події, значення колективу, особи музиканта, що розглядаються ніби з близької дистанції, під кутом їх автентичної неповторності.

Процеси «розбудови» української культури на Чернігівщині відбувалися на ґрунті тенденцій пореволюційної України, що реалізувала себе у спосіб масового започаткування різного роду творчих мистецьких (професійних і аматорських, громадських і державних) літературних, художніх, музичних, театральних угруповань, спілок,

об'єднань, гуртків, колективів. Документи цих громадських об'єднань сьогодні зберігаються в обласних, міських, відомчих архівах, зокрема Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), обласних і районних бібліотеках, музеях тощо. Яскраве розмаїття імен поетів, прозаїків, драматургів, композиторів, співаків, інструменталістів, диригентів, художників, діячів сцени представлено на сторінках численних тогочасних періодичних видань «Нове мистецтво», «Нова генерація», «Літературна газета», «Всесвіт», «Культура і побут», «Музика», «Музика масам», «Червоний ХЕ «Червоний» шлях», «Вапліте», «Комуніст», «Життя і революція» та ін.

Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича, котре утворилося на основі Всеукраїнського комітету із вшанування пам'яті М. Леонтовича (ВКВПЛ), було засновано 1 лютого 1921 р. Фактичне припинення діяльності Товариства як музично-громадської організації відбулося навесні 1928 р. у зв'язку зі зміною ідеологічної платформи та після його перейменування і реорганізації у Всеукраїнську організацію революційних музикантів (ВУТОРМ). «Офіційно [юридично – автор.] ВУТОРМ було ліквідовано 1931 року, коли більшість його членів перейшла до Асоціації «Пролетмузу», що проіснувала до 1932 року. Постановою ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року «Про перебудову літературно-художніх організацій» всі музично-громадські організації, похідні від МТЛ – АРКУ, АСМ, «Пролетмуз» – було ліквідовано і створено єдину Спілку радянських композиторів» [7, с. 67].

Хоча виникнення музичних осередків МТЛ в Україні зовні обумовлювалося конкретною історичною подією, на практиці цей процес був цілком природним. Вшанування пам'яті композитора Миколи Леонтовича для більшості регіонів України стало великим емоційним поштовхом для піднесення музичного життя і консолідації мас в єдиному музичному потоці. На практиці до відкриття філій МТЛ по місцях України спричинилися як обставини внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Внутрішні – лежали у площині закріплених Статутом МТЛ культурно-мистецьких і музично-просвітницьких завдань, спрямованих не тільки на підняття рівня музичної культури України, але й єднання українського народу навколо ідеї національного відродження. Серед зовнішніх – тогочасний стан музичної культури в республіці, котрий характеризувався спонтанним виникненням музичних осередків у маленьких містах та на селі і потребував втручання й допомоги з боку держави. Тож, коли трагічна звістка про загибель Миколи Леонтовича ХЕ «Леонтовича» рознеслася

країною, до Києва із найвіддаленіших куточків країни почали надходити не тільки численні особисті заяви і персональні листи від відомих музикантів, діячів науки, культури і мистецтва, але й – музикантів-аматорів, народних співаків та виконавських колективів, простих шанувальників мистецтва. Щирі почуття любові і шани йшли від народу до композитора Леонтовича як до Великого українця, разом з тим, то були «слова» любові до всього українства, української музики.

Створення осередків МТЛ потребувало повної мобілізації сил, відчайдушно віддачі справі кожного до неї причетного. Відчуття особистої вагомості справляло міцний імпульс до творчої реалізації всіх і кожного. Хоча формування філій та місцевих осередків за статутом підпорядковувалося Товариству, насправді цей процес не мав «директивного впровадження музичних заходів у глибинці», тому деякі осередки, навіть складаючись із 1–3 осіб, боролися за своє членство в МТЛ. Виходячи з практики заснування осередків «на місцях», 1921 р. членами Організаційної комісії ВКВПЛ було розроблено «Положення про уповноваженого Комітету по заснуванню філій» [1] «Інструкцію для уповноважених Комітету пам'яті Леонтовича ХЕ «Леонтовича» в справі відкриття філій Комітету» [2] та «Інструкцію філій Комітету пам'яті Леонтовича» [3], що не містили обмежень щодо кількості його членів. На Загальних зборах ВКВПЛ обирались уповноважені для юридичної реєстрації, загального керівництва філії та здійснення допомоги у веденні організаційної, науково-методичної, творчої, видавничої та виконавської роботи. Проте, як доводила практика, створення осередків значно випереджало їх юридичне затвердження. Провідна роль у реалізації творчих завдань МТЛ, безсумнівно, належала філіям, що діяли у великих музичних центрах (Київській, Харківській, Чернігівській, Одеській, Полтавській).

Чернігівську філію було створено 22 травня 1923 р. [4, арк. 1], юридично затверджено 26 січня 1925 р. [4, арк. 25]. На Загальних зборах по її заснуванню були присутні члени Музичної секції «Плуг», що взяли на себе повноваження організації музичної справи на Чернігівщині, закріплені за ними до фактичного вступу філії до МТЛ. Завдяки діяльності секції «Плугу» на Чернігівщині відкрилося чимало майстерних музичних колективів, утворених переважно у складі закладів освіти. Чернігівська філія МТЛ, порівняно з іншими, мала свої особливості щодо виконання обов'язків: проблемами виконавства опікувалася Музична секція; функції організації та планування роботи хорових колективів, наукової роботи та композиторської діяльності було покладено на Науково-творчий відділ; Видавничому

відділу було підпорядковано видавничо-публіцистичну роботу і музкорівську справу на місцях.

Музично-просвітницька діяльність, яку провадило Товариство, зокрема у Чернігівській філії, формувалась за двома генеральними напрямками: а) *розвитком професійної освіти* (виховання музично-освітніх кадрів, заснування навчальних закладів; підготовка професійних композиторів та виконавців; відкриття професійних хорових й оркестрових колективів; проведення конкурсів, олімпіад тощо); б) *розгортання музично-аматорського руху* – створення виконавських колективів при хатах-читальнях, будинках культури, сільських клубів; заснування хорів, інструментальних ансамблів та камерних оркестрів у навчальних закладах та на виробництві; за участі аматорів проведення ювілейних концертів, національних свят, здійснення музично-театральних постановок, гастрольних подорожей.

Право бути одним із провідних колективів Чернігівщини справедливо виборів Козелецький хор, заснований при 3-річних Педкурсах ще 1919 р., реорганізований за документами архіву МТЛ 1922 р. Юрієм Слоницьким (другий диригент – Микита Безуглий) [5, арк. 1]. До жовтня 1921 р. хор мав статус державного і фінансувався Наросвітою. Складався з 25 мешканців Козельця і слухачів педкурсів. Репертуар колективу на той час виконував виключно твори М. Леонтовича, і наприкінці 1922 р. хору вже було присвоєно ім'я славетного композитора. Після 1922 р. Козелецький хор фактично перебував на самофінансуванні, йому бракувало коштів, нот і виконавців. За таких умов його учасники започаткували свою нотозбірню, придбали портрет Леонтовича і розпочали збір музичних інструментів з метою організації невеличкого власного оркестру. Концертна програма на 1922 рік передбачала велику кількість безплатних і платних концертів, приурочених пам'яті М. Лисенка та І. Франка, розгалужену програму лекторію з урахуванням інтересів представників різних соціальних верств, серед них – «Заньковецька як артистка», «Український театр», «Музична творчість Леонтовича» з відповідними музичними ілюстраціями [5, арк. 4]. Як правило, лекторій провадили досвідчені музиканти-професіонали, що передбачав достатньо високий базовий рівень музичної підготовки слухачів. Викладачі ставили за мету підняття професійного щаблю своїх учнів, що надалі відкривало їм перспективи у практичній діяльності – виконавстві, педагогіці, композиції тощо, на противагу програми мінімум, що передбачала вміння «читати нотний текст і мати елементарні навички хорового співу». Пропагуючи найкращі зразки українського національного та світового музичного мистецтва, Стефан Зенкевич

для слухачів лекторію запропонував п'ять основоположних тем, що піднімали рівень музичної грамоти і теорії, а також сприяли виробленню фахового історичного знання. Це – 1) музика як елемент соціального життя народу. Пісня і праця. Пісня і боротьба; 2) розвиток музики в Західній Європі. Музичні форми. Елементи музичного твору. Мелодія, гармонія, ритм. Форми гармонізації. Канон. Контрапункт. Акордова гармонізація; 3) українська народна пісня. Особливості мелодійного складу. Хроматизм. Гармонія в українській народній піснi. Підголоски. Контрапункт; 4) Музична творчість Миколи Леонтовича ХЕ «Леонтовича». «Структура мелодії в аранжуваннях». Музична ілюстрація «Зашуміла ліщинонька»; 5) гармонізація народної пісні народувичем. Використання музичних форм, вироблених західноєвропейськими класиками. Леонтович та його попередники [5, арк. 6].

Діяльність Козелецького хору ім. М. Леонтовича на початку 20-х рр. насправді була насиченою і показовою. Наприклад, за період з 1 березня по 15 травня 1923 р. хор виступив з 4-ма концертами, в яких, окрім нього, взяв участь Інструментальний ансамбль (скрипка, віолончель, фортепіано), що дозволило спільно виконати частини із опер «Євгеній Онегін» та «Пікова дама» П. Чайковського. Показово, що партію скрипки виконував П. І. Зіхлінський – відомий музикант, вихованець Московської консерваторії, соліст оркестрів Сергія Кусевицького та опери Сергія Зиміна. За ініціативи керівництва МТЛ при хорі 24 вересня 1923 р. було відкрито Музичну студію для підвищення рівня знань з нотної грамоти. З цією метою було виділено спеціальне приміщення, облаштоване стільцями, шафою для нот, столом, фортепіано і фісгармонією [5, арк. 12]. Серед викладачів – Ю. Слоницький, С. Зенкевич і П. Зіхлінський. Навчання провадилося 4 рази на тиждень з 18.00 до 21.00 у четвер, п'ятницю, суботу та неділю: 4 рази на тиждень по 3 години проводилися заняття з теорії, сольфеджіо та історії музики; щодня – постановка голосу та рояль; 2 рази на тиждень – «співанки хору» [5, арк. 22].

Однак такі позитивні починання незабаром отримали негативну реакцію з боку правлячого керівництва відповідних органів держави. «Безконтрольність» і «самочинство» дій представників музичного середовища краю і місцевої інтелігенції почали дратувати чиновників, унаслідок чого до Козелецького осередку було відправлено постанову Губпрофспілки про «ліквідацію курсів» і, як наслідок, знищення хору [5, арк. 25–27]. І хоча діяльність колективу було припинено, на його основі керівництву колективу вдалося відкрити хорову секцію при Міжспілковому клубі, котра 29 квітня 1924 р. отримала вітання

від Центрального правління МТЛ «з нагоди першого концерту у новому складі». Під орудою її «нового» диригента і художнього керівника Ю. Слоницького та в його обробці хор виконав народні пісні в «примітиві», а також присутні прослухали лекцію про стан музичної справи на Чернігівщині і завдання колективу на найближчий час [5, арк. 37].

Після ліквідації Козелецького хору та Інструментального ансамблю П. Зіхлінський заснував струнний квартет, котрий незабаром підготував концертну програму виключно з творів світової класики – «Ave verum» В.-А. Моцарта, «Музичного моменту» Ф. Шуберта "Шуберта", «Жалібного маршу» Ф. Шопена, «Пісні без слів» Ф. Мендельсона, «Адажіо» А. Кореллі [5, арк. 36]. У травні 1924 р. квартет виступив з благодійним концертом на користь безробітних, у програмі твори зарубіжних і українських композиторів – невідомого автора XV сторіччя, Дж.-Б. Перголезі, В.-А. Моцарта, М. Лисенка, П. Чайковського, Ш. Гуно, С. Гулака-Артемовського, М. Глінки. Диригенти Ю. Слоницький і П. Зіхлінський мріяли про постановку силами своїх колективів «Наталки Полтавки» М. Лисенка у Козельці, які навіть розпочали роботу над оперою, втім, цим планам не судилося відбутися.

Результативною виявилася виконавська діяльність інших помітних колективів філії, що діяли у Чернігові, – Хорової капели (диригент Богдан Крижанівський, репертуар якої складався з творів М. Леонтовича [4, арк. 4] і Хорової студії ІНО, що виконувала композиції тогочасних композиторів Я. Степового, О. Кошиця, П. Козицького М. Лисенка, М. Леонтовича, Н. Нижанківського, Ф. Колесси, А. Вахнянина, К. Богуславського, М. Гайворонського, Б. Крижанівського, Й. Роздольського, Ф. Попадича, Я. Ярославенка" [4, арк. 18–19].

Період 1921–23 рр. на землях Чернігово-Сіверщини став часом виникнення чималої кількості організацій і осередків – переважно хорів і співочих гуртків, у складі яких працювало багато професійних музикантів і аматорів. Диригент В. Головачов реорганізував у Літках (нині Київська обл.) існуючий здавна хор, керований до 1921 р. братом Павла Тичини Євгеном, що складався з 78 осіб. У репертуарі колективу представлено твори М. Леонтовича, К. Стеценка, М. Вериківського, О. Кошиця, М. Лисенка. Протягом 1921–23 рр. хором опікувалася місцева «Просвіта» [5, арк. 6]. В його концертах брали участь місцеві кобзарі – Панченко та Петро Боровик, хоча тому чинився опір «контролюючими» представниками Політпросу і Наркомосу. Є. Тичина, крім іншого, очолював утворений 1923 р. Ново-Басанський хор імені М. Леонтовича із 30 осіб. За два роки існування

колективу репертуар виріс майже вдвічі, складався з-понад 70 творів, серед яких хорові обробки та оригінальні твори М. Леонтовича, Г. Давидовського, М. Глінки, К. Стеценка, В. Верховинця [5, арк. 9].

У Макіївці при Сельбуді 1923 р. було створено і діяв великий хор-гурток із 49 осіб під орудою освіченого хормейстера, педагога за фахом, Є. Віденка. Протягом 19 років ним було організовано 4 хорових колективи (з них два – церковні). У репертуарі Макіївського хору твори М. Лисенка, П. Ніщинського, М. Леонтовича, В. Верховинця, Ф. Попадича, Л. Ревуцького, Г. Давидовського [5, арк. 6].

Місто Ніжин здавна був знаним культурним центром краю з міцними традиції музичного просвітництва. Невипадково, на початку 20-х рр. ХХ ст. тут водночас діяло декілька оркестрів: оперний (диригент Моранцов), що складався із студентів і випускників Київської консерваторії (10 осіб); оркестр кінотеатру під керівництвом Виржиківського (15 осіб), духовий оркестр 19 полку Червоної армії під керівництвом Ведьоркіна (17 осіб); садовий (без керівника) – для виступів у парках (10 осіб); балалаечний (диригент Вербицький) (20 осіб) [5, арк. 8]. Посади керівників і хормейстерів хорів обіймали такі знані постаті української культури як Євген Тичина, організатор хорової справи і музичної освіти в Ніжині, куратор хорових гуртків округи – Федір Проценко, талановитий скрипаль і хормейстер Борис Чистілін [5, арк. 7–9].

У с. Мрин, що на півдні Чернігівщини, діяв співочий гурток, заснований Борисом Чистіліним при педкурсах. Цей диригент закінчив Ніжинську класичну гімназію, музичну школу, знав теорію музики та грав на скрипці. Диригентській справі навчався у Федора Проценка в ІЮ. В Острі 1921 р. В. Пшеничним при педкурсах було створено Хор ім. М. Вериківського, котрий складався із 15 виконавців на початку і розрісся до 50 учасників у 1925 р. Переважно хором диригував П. Кожич [5, арк. 10]. В архівних документах також збереглися поодинокі згадування співочого гуртка при Семенівському райсельбуді [5, арк. 11], Шосткинського хору Хіміко-медтехнікуму [5, арк. 12], кобзарської капели у Конотопі і фото хору Сельбудинку м. Коропа Конотопської окуги (нині – Сумська обл.) [5, арк. 7].

Чернігівщина завжди була багата на народнопісенні традиції. Відтак не випадково, що саме при Чернігівській філії працював етнографічний відділ, у колі завдань якого значилися запис нотного та поетичного текстів, вивчення й популяризація зразків української народнопісенної творчості, а також зібрання біографічних відомостей про збирачів фольклору та етнографів краю. *[На жаль, таких біографічних відомостей в архівному фонді МТЛ у НБУВ автором*

не виявлено]. Як свідчать документи, з метою збереження місцевих фольклорних традицій було поставлено завдання розширення кола збирачів і дослідників народної творчості і влаштування для них спеціальних нарад [4, арк. 87].

Музичні осередки, що входили до складу Прилуцької філії, котра мала свої уставні документи та існувала відокремлено від Чернігівської, також належала до Чернігово-Сіверського краю (до 1923 р. за адміністративно-територіальним розподілом). Наприкінці 1921 р. у Прилуках було створено хор Райспілки під керівництвом талановитого диригента Олекси Фарби на пожертви місцевих жителів у складі 65 осіб. Перший виступ колективу, присвячений пам'яті Т. Шевченка, відбувся 11 березня 1922 р. Майже за рік його репертуар збільшився до 50 творів, а кількість концертів виросла до 12-ти. Це – концерт народної пісні, музичний вечір у супроводі струнного квартету і квінтету, програма з творів В.-А. Моцарта і П. Чайковського, літературно-вокальний вечір, присвячений Гр. Сковороді. На одному з концертів виконав на роялі власні твори Левко Ревуцький, а 1 квітня у першу річницю Товариства разом з хором Педкурсів Прилук було вперше виконано його кантату «Хустина» на вірші Т. Шевченка. Місцева газета розмістила підготовлену О. Фарбою блискучу рецензію «Концерт за участі Л. Ревуцького» [6, арк. 13–17].

Юридично Прилуцьку філію засновано 14 квітня 1923 р., а Л. Ревуцького, Є. І. Хоменка, О. Фарбу, В. О. Колодуба, О. Т. Дзюбенка було зараховано дійсними членами МТЛ. Після «офіційного» відкриття навколо Прилуцької філії почали гуртуватися різні колективи, серед яких Прилуцький об'єднаний хор Профспілок ім. Паризької Комуні та Хор Прилуцької 1-ї трудшколи. Після їх зарахування у складі філії керівники колективів звернулися з проханням видати партитури дитячих і драматичних опер М. Лисенка й обробки народних пісень для хору М. Леонтовича, П. Демуцького, В. Верховинця, збірники хорових творів тогочасних українських композиторів на вірші Т. Шевченка [6, арк. 1–4] для виконання в містах і селах Прилуччини.

Незважаючи на високу активність творчої, концертної, популяризаційної діяльності осередків і надзвичайну майстерність виконавських колективів, їхній творчості заважали проблеми фінансування. Більшість з них утримувались на власний кошт. Мізерні виплати з боку держави здійснювалися вкрай нерівномірно, здебільшого для погашення заборгованості, частково виділялися на публікації періодичних видань і нот, друкування програм, афіш та іншої «рекламної» продукції. Не лише осередки Чернігівської і Прилуцької філій,

але й інші не поступалися «загальним показникам» відповідно до «загальних вимог» МТЛ і трималися, попри все, завдяки персональним ініціативам і наполегливій праці її членів.

Після схвалення Товариством Декларації «Жовтень – в музику» восени 1924 р. у керування виконавською діяльністю Чернігівської філії директивно втручаються освітні й профспілкові організації країни. На вимогу Губполітосвіти МТЛ змушено провести «ревізію», а насправді тотальний облік усіх хорів Чернігова та його округи для виявлення кількісного складу хорових колективів та їх членів, складу за соціальним походженням, мети створення, репертуару. Проте, незважаючи на жорсткий контроль з боку органів влади, керівництву МТЛ вдалося здійснити низку організаційних заходів задля захисту і збереження своїх «позицій». Так у Чернігові було відкрито Музичну студію, започатковано «Вечір українського романсу», запрошено з концертами капелу «Думку». Для хорових колективів Ніжинського ІНО, Остерських, Глухівських, Конотопських, Городнянських, Мринських педкурсів і Новобасанського сельбуду навіть запланували провести передплату журналу «Музика» [4, арк. 21].

Тогочасні державні процеси, спрямовані на «будівництво культури Радянської України», було зорієнтовано на залучення до нього широких верств населення, робітників, селян. У Чернігові 1924 р. при «Плузі» було засновано потужний хор з 60 осіб, виступи якого було приурочено до важливих державних подій, а репертуар містив переважно народні та революційні пісні. Тим не менш, керівництву МТЛ вдалося погодити з представниками Наркомоса рішення щодо проведення на Чернігівщині хорової олімпіади, приуроченої до Шевченківських свят, що стало важливою подією в колі національно свідомих і патріотично налаштованих українців. У програмі значилися такі твори, як «Заповіт» Б. Яворського, «Жалібний марш» М. Лисенка, «Хустина» Л. Ревуцького. В олімпіаді взяли участь колективи, якими керували майстри хорової справи, серед них – Плужанський хор (диригенти В. Коновал, Юрій Слоницький), Чернігівський хор ІНО (керівник Іван Ницай), хор спілки Робітос (керівник Михайло Стратанович), хор Чернігівської музичної школи (диригент Іван Ницай) та хор Міжспілкового клубу Губпрофради (керівник Вейнблат) [4, арк. 25, 53]. У документах архіву МТЛ міститься інформація, що засвідчує доленосне, історичне значення проведення хорової олімпіади. Саме у цей час представники Музичної секції МТЛ через засоби масової інформації звернулося до керівників сельбудів і робклубів Чернігівщини з ініціативою об'єднання виконавських колективів у

єдину музично-громадську організацію навколо Чернігівської філії на правах її повноправних членів [15].

Від 1925 р. діяльність Товариства Леонтовича як організації, зважуючи на її величезний авторитет і нерозривний зв'язок з «народом», потрапила у жорна ідеологічних і політичних переслідувань влади. Здійснюється жорсткий контроль усіх напрямів діяльності філій, заводяться персональні справи проти «найбільш активних» його митців, хормейстерів, композиторів. Особливо небезпечною для відповідних державних інстанцій вважався напрям, пов'язаний з науково-видавничою роботою Товариства в цілому. Проте, попри всі складнощі, навіть у такій ситуації Чернігівська філія МТЛ не тільки не припиняє своєї діяльності, а навпаки, – розробляє перспективний план роботи на декілька років наперед. Відповідальність за це бере Науковий відділ філії. Одним із перших його пунктів виявився цикл лекцій з історії та теорії музики для широкого кола слухачів. Підготовка проведення концертів передбачала урахування смаків різних соціальних рівнів відвідувачів – селян, робітників, службовців, військових, студентів, школярів, ін. Програми виступів складалися переважно з різних за жанрами творів українських композиторів, у них представлено романси, вокальні дуети, тріо, оркестрова, фортепіанна музика, хорові твори, народні пісні, а також найкращі зразки російської та європейської класики. Була запланована широка мережа концертних подорожей провідних колективів краю містами, містечками і селами Чернігівщини. Зазвичай виступи колективів супроводжувалися популярними лекціями. Члени Наукового відділу МТЛ присвячували багато часу для роботи з молодими композиторами осередків, твори яких спочатку надсилалися на рецензування до філії, а далі – до Науково-творчого відділу МТЛ. З метою «охорони, збереження і популяризації класичних музичних традицій та народного виконання» керівництвом філії була висунута пропозиція заснувати на Чернігівщині Державний музей музичної культури [4, арк. 84].

Видавничий відділ Чернігівської філії представив на 1925–26 рр. потужний план завдань, у якому серед пріоритетних було передбачено започаткування Музичної бібліотеки з метою розповсюдження музичних видань для музичних курсів, педагогічних установ, виконавських колективів, а також – виконання індивідуальних замовлень усіх до того охочих. Вагомим здобутком стала організація пересувної хорової бібліотеки для задоволення потреб у сільській місцевості. За відсутності видавничої техніки, великої популярності тут здобуло «тиражування» (копіювання) рукописів ще неопублікованих творів тогочасних українських композиторів, у тому числі аматорських, за-

тверджених Репертуарною радою УСРР. У відповідності з настановами Наркомосу та ін. впливових владних органів, передбачалось укладання серії збірок для різних категорій виконавців – школярів, хор-гуртків сельбудів і міських колективів. З метою інформування з мистецькими новинами краю, в багатьох музичних осередках Чернігівщини щомісячно виходила стінна газета, підготовлена силами місцевих музкорів і представників філій в МТЛ [4, арк. 85].

Джерельна база музичного краєзнавства і, в першу чергу, архівний фонд МТЛ доводить той факт, що сьогодні будь-які дослідники історії української музичної культури, в тому числі краєзнавці-любители, користуються унікальною нагодою «першого» опрацювання документів із фондів історико-краєзнавчих музеїв, місцевих будинків-музеїв визначних постатей краю, родинних і приватних архівів, бібліотек, а також інших джерел, наприклад, спогадів або усних переказів сучасних послідовників і шанувальників справи тих славетних у минулому «будівничих» музичної культури, натхненних і самовідданих патріотів своєї справи, які залишаються до сьогодні незаслужено забутими і незнаними.

Враховуючи краєзнавчий аспект дослідження, автор вважав логічним в якості основоположного довести наратив персональної людської і колективної соціальної причетності угруповань Чернігово-Сіверщини до процесів музикотворення і музичного просвітництва в Україні, котрі діяли у складі та за Статутом МТЛ. Багато з означених справ діяльності МТЛ знайшли практичну реалізацію в країні у ХХ сторіччі. До наших днів збереглося чимало фахових установ і колективів у різних сферах музичної культури, чия поява була безпосередньо пов'язана із сподвижницькою працею чисельного представництва діячів МТЛ, серед них – Національна академічна капела «Думка», Національна філармонія, Народна консерваторія, журнал «Українська музика», Музичний відділ НБУВ (тепер Відділ формування музичних фондів НБУВ) та інші. Національна спілка композиторів України також на правах спадкоємця продовжує славетні мистецькі й просвітницькі традиції Товариства Леонтовича.

Діяльність Чернігівської філії МТЛ стала справжньою віхою в історії цього наділеного Богом і талантами краю, що мала надзвичайно важливе значення у становленні й розвитку професійної музичної освіти, виконавства, музично-бібліотечної і видавничої справи, вихованні плеяди талановитих композиторів, диригентів, співаків, майстрів гри на народних інструментах, організації професійних і любительських колективів, організації широкої мережі хат-читалень і будинків культури, розташованих по різних великих і малих населених

пунктах округи. Багато в чому сьогоднішні процеси, в якому відчувається «подих» доби українського Відродження, перегукуються з подіями 100-річної давнини: як у минулому, так і у наш час позитивні зміни стали можливими лише за здобуття Україною незалежності, розкриття людських потреб у духовному і гідній реалізації свого таланту у мистецтві жити і творити.

Література

1. Положення про уповноваженого Комітету по заснуванню філій. 1921 р. [Рукопис]. ІР НБУВ. Ф. 50. № 48. 4 арк.
2. Інструкція для уповноважених Комітету пам'яті Леонтовича в справі відкриття філій Комітету. 1921 р. [Рукопис]. ІР НБУВ. Ф. 50. № 50. 2 арк.
3. Інструкція філій Комітету пам'яті Леонтовича 1921 р. ІР НБУВ. Ф. 50. № 51. 1 арк.
4. Діяльність Чернігівської філії за 1923–1927 рр. [Рукопис]. ІР НБУВ. Ф. 50. № 547. 91 арк.
5. Музичні осередки Чернігівщини за 1922–30 рр. [Рукопис]. ІР НБУВ. Ф. 50. № 548. 104 арк.
6. Документи про заснування та діяльність Прилуцької філії Музичного товариства ім. Леонтовича за 1923–27 рр. [Рукопис]. ІР НБУВ. Ф. 50. № 540. 28 арк.
7. Бугаєва О. Архівна спадщина музичного товариства імені М. Д. Леонтовича: монографія. Київ: НБУВ, 2011. 385 с.: іл.
8. Васюта О. Музична культура Чернігівщини – тезаурус України: наук. пр. з питань історії та теорії муз. культури Чернігівщини. Чернігів: Лозовий В. М., 2012. 231 с.
9. Васюта О. Концепція музичної культури Чернігівщини ХХ століття як проблема музичної україністики. *Українське мистецтвознавство*. 2018. Вип. 18. С. 19–24.
10. Кавунник О. Музичне середовище як об'єкт музичного краєзнавства. *Українське музикознавство*. 2018. Вип. 44. С. 98–106.
11. Кузик В. Лев Миколайович Ревуцький. Київ: ПП Лисенко М. М., 2011. 84 с.
12. Кузик В. «Рукописи не горять...»: «Manuscripts don't burn...»: вступна стаття. Ревуцький Л. Симфонія № 2. Ред. 1–ша, 1927. Партитура. Київ: Муз. Україна, 2020. С. 5–14.
13. Кузик В. Роль братів Дмитра та Левка Ревуцьких в утворенні та діяльності Музичного товариства імені Леонтовича (лютий 1921 – лютий 1928). *Література та культура Полісся*. Вип. 102. Серія «Філологічні науки». № 17. Ніжин НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 234 с.
14. Ляшенко Т. Музична діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини в контексті української музичної культури першої третини ХХ століття: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. К., 2006. 196 арк.
15. До підсумків виставки «Сім років музичної культури на Україні»: *Більшовик*. 1924. 5 грудня.

References

1. Polozhennya pro upovnovazhenogo Komitetu po zasnovannu filij [Regulations on the authorized Committee for the establishment of branches. 1921 year] (1921). [Manuscript]. IR NBUV. F. 50. № 48. 4 p.
2. Instruktsiya pro upovnovazhenyh Komitetu pam'yati Leontovycha v spravi vidkryttya filij Komitetu [Instruction for the representatives of the of Leontovych Memory Committee in the case of opening branches of the Committee]. (1921) [Manuscript]. IR NBUV. F. 50. № 50. 2 p.
3. Instruktsiya filij Komitetu pam'yati Leontovycha [Instruction of the branches of the Leontovych Memory Committee]. (1921) [Manuscript]. IR NBUV. F. 50. № 51. 1 p.
4. Diyal'nist' Chernigivs'koji filiji za 1923–1927 rr. [Activities of the Chernihiv branch for 1923–1927]. (1927). [Manuscript]. IR NBUV. F. 50. № 547. 91 p.
5. Muzychni osередky Chernigivschyny za 1922–30 rr. [Music centers of Chernihiv region for 1922–30]. (1930). [Manuscript]. IR NBUV. F. 50. № 548. 104 p.
6. Dokumenty pro zasnovannya ta diyal'nist' Pryluky koji filiji Muzychnogo tovarystva im. Leontovycha za 1923–27 rr. [Documents on the establishment and operation of the Pryluky branch of the Music Society. Leontovich for 1923–27]. (1927). [Manuscript]. IR NBUV. F. 50. № 540. 28 p.
7. Bugaeva, O. (2011). Arhivna spadschyna Muzychnogo tovarystva imeni M. D. Leontovycha: monography [Archival heritage of the M. D. Leontovych Music Society: monography]. Kyiv: NBUV. 385 p. [in Ukrainian].
8. Vasyuta, O. (2012). Muzychna kul'tura Chernigivschyny – tezaurus Ukrainy [Musical culture of Chernihiv region - thesaurus of Ukraine]: nauk. Pratsi z pytan' istoriji ta teoriji muz. kul'tury Chernigivschyny [science. etc. on the history and theory of music. culture of Chernihiv region]. Chernigiv: Lozovyy V.M., 2012. 231 p. [in Ukrainian].
9. Vasyuta, O. (2018). Kontseptsiya muzychnoji kul'tury Chernigivschyny XX st. yak problema muzychnoji ukrainistyky [The concept of musical culture of Chernihiv region of the twentieth century as a problem of musical Ukrainian studies]: Ukrainjs'ke mystetstvoznavstvo [Ukrainian musicology]. Vip. 18. 19–24 p. [in Ukrainian].
10. Kavunnyk, O. (2018). Muzychne seredovysche yak ob'yekt muzychnogo krayeznavstva [Musical environment as an object of musical local lore]: Ukrainjs'ke mystetstvoznavstvo [Ukrainian musicology]. Vip. 44. 98–106 p. [in Ukrainian].
11. Kuzyk, V. (2011) Lev Mykolayovych Revutsky. Kyiv–Nizhyn: PP Lysenko M. M., 83 p. [in Ukrainian].
12. Kuzyk, V. (2020) «Manuscripts don't burn...» [Introductory article]. Revuts'kyj L. Symfoniya № 2, Red. 1–sha, 1927. Partytura. Kyiv: «Muzychna Ukrainya», s. 5–14. [in Ukrainian].
13. Kuzyk, V. (2021). Rol' brativ Dmytra ta Levka Revuts'kyh v utvorenni ta diyal'nosti Muzychnogo tovarystva imeni Leontovycha (lyutyj 1921–lyutyj 1929). The role of brothers Dmytro and Levko Revutsky in the formation and activity of the Leontovych Music Society (February 1921 – February 1929). [in Ukrainian].
14. Lyashenko, T. Muzychna diyal'nist' kul'turn-hromads'kyh tovarystv Chernigivschyny v kontsksti ukrainjs'koji muzychnoji kul'tury pershoji tretyny

XX stolittya [Musical activity of public and cultural societies of Chernihiv region in the context of Ukrainian musical culture of the first third of the XX century]: dys... kand. Mystetstvoznavstva [dis ... Cand. art history]: 17.00.01. Kyiv, 2006. 196 p.

15. Do pidsumkiv vystavky «Sim rokiv muzychnoji kul'tury na Ukrajinii» Bil'shovok [To the results of the exhibition «Seven years of musical culture in Ukraine]. in Ukraine]

O. V. Bugaeva

Doctor of Philosophy (History), Senior staff scientific researcher of the Department of Theory and Methods of Biobibliography of the Institute for Biographical Investigations of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv).
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7945-4405>
Olena14757@gmail.com

Music centers of Chernihiv-Siversky region: names, events, creative teams, repertoire (to the 100th anniversary of the M. D. Leontovich Music Society)

The study of music centers of Chernihiv-Siversky region in the context of the leading musical and public organization of the Ukrainian Renaissance – M. D. Leontovych Music Society (1921–1931) – opens wide opportunities for scientific research of hitherto unknown pages of the history of musical culture of Ukraine in XX century. Although the emergence of music centers in this period was due to a certain historical event and created in these lands after the tragic news on the death of the famous composer Mykola Leontovych, this process began long time before they received legal status as the members of the Society as its Chernihiv and Pryluky branches. Establishment of the branches of the Leontovych Society was associated with increasing the level of musical culture of the republic and was aimed to organize the process of unification of the Ukrainian people around the idea of national revival. All members of the Leontovych Society (not only the Pryluky and Chernihiv branches) had a responsible mission to be pioneers and reformers of musical culture in cities and villages, which at the time of the formation of the new Soviet art appeared to be the most important and difficult task. and coordinated work of each member of Leontovych Society, at the beginning of 1927 as its parts throughout Ukraine it was opened, registered and operated 69 branches and music centers, including about 930 members and 1013 musical organizations consisting of professional musicians and amateurs, who presented the school and student, peasant and workers' choirs and ensembles, the chamber, brass, folk orchestras, etc.

The history of the Leontovych Society's activity turned out to be a kind of challenge to fate and a conscious putting on the altar of building the musical culture of Soviet Ukraine of the best human abilities, knowledge and strength, which became an unsurpassed example of the civic service to its people. The archival heritage of the Music Society named after MD Leontovych, preserved in the Fund № 50 of the Manuscript Institute of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky, was and is a unique document of Ukrainian history, which will forever remain for descendants an exclusive source of the information national past of Ukraine in many spheres of science, art and culture as a spiritual monument of our country.

Key words: Leontovych Music Society, music centers, Chernihiv branch, Pryluky branch, Chernihiv-Sivershchyna.